ALMANYANIN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK GERÇEĞİYLE İMTİHANI

Yasin Aktay

Yaşadığımız dünyanın insanın varoluşuna özgü çeşitliliği bir sorun olarak gördüğü bir gerçek. Bu sorun tabii ki yeni bir sorun değil, tarih boyunca bu etnik, dini, kültürel, sınıfsal çeşitlilikle baş etmenin binbir türlü yolu olmuştur. Bugünün dünyası bu sorunun aynısıyla, adını çokkültürlülük olarak koyduğu bir çerçevede boğuşmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bu özel biçimiyle sorunun şekillenişi için biraz geriye gitmek gerekirse, ulus-devletlerin farklı etnik, dinsel ve kültürel oluşumlardan yeknesak bir kompozisyon üretme adına giriştikleri çabalara gitmek durumundayız. Bu çabaların ortaya çıkardığı toplum modelleri, küreselleşmenin hızıyla mütenasip olarak her taraftan patlak vermeye başladı. Ancak her şeyden önce bu tektipleştirmenin bütün günahını ulus-devlet tecrübelerine atmakla ilgili bazı ciddi sorunlara işaret etmek gerekiyor. Bugün ulus-devletlerin sona ermesinden sonra gittikçe açığa çıkan çokkültürlülük gerçeği ve bu gerçek karşısında gelişen çükkültürücülük (ve karşıtı) söylemi, tarihe ve medeniyet faylarına yeniden göz atmayı gerektiriyor. Zaten bir sürü kültürün bir araya gelmesiyle oluşmuş Amerika ve Kanada'nın bu konuda bir hayli mesafe kat etmiş olmalarına normal gözüyle bakabiliriz. Oysa ulus-devletler tecrübesini Jakobenist Fransa ile otuzlu yılların faşist yönetimlerinin tecrübeleri ışığında yaşamış olan Avrupa ülkelerinin çokkültürlülük tecrübeleri görece yenidir ve bu gerçekle baş etme biçimleri çok yoğun ve gergin bir siyasal ortamda mümkün olabilmektedir. Doğrusu, bu modern Jakobenist tecrübelerden önce de Avrupa'nın çokkültürlülük ihtimallerine karşı pek parlak bir geçmişi olduğunu söylemek mümkün değildir. Avrupa'nın tarihinin hep bir türdeşleştirme tarihi olduğu, bir dinden veya bir ırktan olanın bir başkasına

olan tahammülsüzlüğünün tarihi olduğunu söylemek abartılı olmaz. Otuz yıl ve yüzyıl savaşları, Avrupa'da bizzat Hıristiyan mezheplerinin kendi içindeki farkları bile büyük katliamlarla ve sürgünlerle sonuçlandırmış olduklarını gösterir. Amerikan kıtasında kurulan medeniyet bu kitlesel imha tavırlarının bir nişanesi olmuştur. Günahkâr ve kâfirlere bir yerin düşünülemediği "Allah'ın ideal şehirleri" ortaçağ Hıristiyan teolojisinin merkezi temalarından biridir ve bir şehirde farklı bir dine mensup olanlara tahammülsüzlüğün derin teolojik gerekçesini bütün şehirlerin yapısına şiddetle kazımıştır. Yahudilere karşı İspanya'da, bir zamanlar İngiltere'de ve en son ondokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan karşıtlığın hem dinsel hem de ırkçı (anti-semitik) kökenleri olmuştur. Daha laik bir tasavvur Avrupa topraklarına hakim olduğunda da durum değişmemiştir. Fransız Devrimi'nin evlatlarını yiyen bir kan havuzu ortaya çıkarması, muhalefetin Jakobenist bir dışlayıcılık ve yargılayıcılıkla bertaraf edilmesi, hep üzerinde durulmaya değer tecrübeler. Buna karşılık aynı dönemlerde İslâm dünyasının tam bir "mozaik toplum" olarak kendi bünyesinde bulunan bütün etnik ve dinsel unsurları barış içinde bir arada tutabilme kabiliyetinin nereden kaynaklanmış olduğu üzerinde durulabilir. Bu o kadar ilginç bir kabiliyettir ki, bazı oryantalist yazarlar bunu İslâm dininin bir toplumsal yapıyı homojenleştirmekteki acizliğinin bir göstergesi olarak almışlardır. Bir çeşit şecaat arz ederken sirkat söyleyen merd-i Kıptî örneği yani.

Bu kısa geçmiş mülahazası ışığında bugün kendi bünyesinde bulunan sayısız unsurun oluşturduğu çokkültürlülük gerçeği karşısında bulunan Avrupa Birliğine bakabiliriz. Bu açıdan Avrupa Birliği teşebbüsü, doğrusunu söylemek gerekirse günümüz Avrupa'sının tarihsel tecrübeleriyle şekillenmiş tabiatına karşı çok cesur bir kendini-aşma teşebbüsüdür. Avrupa Birliği'nin bir İslâm ülkesi olarak Türkiye'yi içine alma sürecinin tamamlanmamış olduğu bir gerçektir. Bu sürece nasıl baktığı, halihazırda ne tür tartışmalar yaşamakta olduğu tabii ki teksesli ve tek biçimli bir AB ile karşı karşıya olmadığımızı yeterince göstermektedir. Bu süreç içerisinde Avrupa Birliği'nin Hıristiyan kimliğini sabitleme arzusu kadar, laik doğasını önplana çıkarma arzusu da rahatlıkla dillendiriliyor ve son Avrupa Anayasası tashihinde AB'nın Hıristiyan bir kimliğe sahip olduğu önerisinin hiç kabul görmemesi bu konuda bir hayli mesafe alındığını da göstermektedir. Denilebilir ki, bu konuda yürütülen tartışmalar, laikliğin gerçek toplumsal işlevleri konusunda Türkiye'de bu işler üzerine kafa yoran erbab-ı kalemin önünde bile çok faydalı ufuklar açmaya teşnedir -laikliğin tapınacağımız kutsal ve dokunulmaz bir

varlık olmaktan ziyade, bir toplumsal barış projesi olarak üzerinde durulmaya değer olduğunu gösteriyor. Gerçekten de çokkültülülük gerçeğiyle, baş etme arayışlarının en önemli araçlarından birisi olarak gelişen laikliğin bir kavga nedeni haline gelmiş olması, bu durum nerede karşılaşılırsa karşılaşılsın laikliğin karizmasının rutinleşmiş olduğunu ve bizzat kendisinin bir gerilim kaynağı, bir taraf haline geldiğini gösterir. Bu durumda belki laikler ile laik olmayanlar arasında laikliğin tarihte görmüş olduğu rolü oynayacak yeni bir kurumsal düzenlemenin tesisi bile gündeme gelebilir.

AB ülkelerinin hepsi tarihsel olarak da çokkültürlülük gerçeğiyle aynı seyri izleyen bir tücrübeye sahip değiller. Bu konuda özellikle geçmişte sömürge tecrübesi yaşamış olanlar ile bu tecrübeye sahip olmayanların bugün meseleye yaklaşım tarzları bakımından, Fransa'yı dışarıda tutarsak, kategorize edilebilir bir ayırım göze çarpıyor. Hollanda, İngiltere ve İtalya çokkültürlülük gerçeğine sömürge tarihleri içinde kazandıkları deneyimler ışığında bakıyorlar. Bu açıdan Hollanda'nın Endonezya ve Malezya'daki, İngiltere'nin Orta Doğu ve Hindistan'daki çok farklı etnik ve dinsel grupların bulunduğu bölgeleri idare etmek zorunda kalarak yaşadığı sömürge deneyimi o bölgelerdeki pragmatik melekelerini geliştirmiş oldu. Bugün her iki ülkenin çokkültürlülük gerçeğine yaklaşımlarında bu tecrübelerinin çok önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Fransızlar ise sömürgeleştirdikleri yerlerin halklarına karşı daha az saygılı bir yönetim sergilemiş, orada da cumhuriyetçi ideallerin halka uymasa da halkın yararına onlara benimsetilmesi yollarını izledikleri anlaşılıyor. Bugün bütün bu ülkelerin kendi topraklarında en fazla barındırdıkları farklı kültürlerin eski sömürgelerinden gelen insanlar tarafından taşınıyor olması ilginçtir.

Almanya'ya bu gerçek ışığında bakıldığında her şeyden önce Almanya'nın tarihinde böylesi bir sömürge deneyimi olmaması dolayısıyla çokkültürlülük gerçeğiyle baş etmek konusunda böylesi bir tarihsel arkaplandan yoksun olduğu üzerinde durulmaktadır. Almanya'nın çokkültürlülükle ilgili sondan bir önceki deneyimi Yahudilerle yaşadığı acı ve bugünlere derin izler ve kompleksler/sendromlar bırakan bir tecrübe olmuştur. Bu tecrübenin hemen akabinde savaş sonrası Almanya'da ise ülkenin yeniden imarı için ülkeye getirtilen Türk göçmenlerle yaşanan tecrübeler Almanya'nın kendi çokkültürcülük ve laiklik standardının sınırlarını belirlemeye eğilimli gibi görünüyor. Almanya esas itibariyle laik bir ülke. Ancak laikliği Fransa gibi devlet ile dinin mutlak ayrılığı ilkesinden ziyade, mutlu ve refah bir toplumun oluşturulması hususunda dinlerle, kilise ile devlet arasında bir

işbirliğinin, koordineli çalışmaların varlığına imkân tanıyan bir esnekliğe de sahip. Fransa'da din işleri ile devlet işlerinin her türlü teması laikçi bir tepkiyi harekete geçirirken, Almanya devletin tarafsızlığı ilkesini laikliğin temel şartı olarak korumakta, buna mukabil toplumun ortalama mutluluğuna dayalı bir pragmatizmle toplumun her çeşit kurumu arasındaki eşgüdüme imkân tanıyor. Uzun süren din kavgalarından, bilhassa Protestan ve Katolikler arasındaki kavgalardan sonra bu ikisinin oluşturduğu nüfus adeta ortadan ikiye bölünerek her ikisine eşit bir nüfus dağıtmış. Hâlihazırda 27,4 milyon Protestan ile yine 27,4 milyon Katolik bir noktadan sonra kendi aralarında, bir Alman toplumunun kurulması ve başarıya ulaştırılması noktasında uzlaşmış, laikliği de aralarındaki ilişkiyi hakkaniyet ölçüsünde sürdürmeye yarayacak bir hakemlik müessesesi olarak benimsemişlerdir. Esas itibariyle Almanya'da devletin tarafsızlığı bu ikisi arasındaki yenişemeyen çekişmenin toplum lehine, hatta her ikisinin lehine durdurulmasını temin eden bir çare olarak devreye girmiş. Diğer Hıristiyan mezhepleri ile Yahudiler ve Müslümanlar da 5-6 milyonluk bir kesimi temsil ederlerken, geriye kalan nüfus ateist olmak ile dine karşı lakayt olmak arasında gidip gelen bir görüntüye sahip. Bu nüfus içerisinde Müslümanların sayısı bazı tahminlere göre üç buçuk milyonu buluyor ve bu nüfusun 2,8 milyonunun Türk olduğu tahmin ediliyor. Bütün kesimleriyle Müslüman nüfus ise tamamen 60'lı yıllarda başlayan işçi göçünün oluşturduğu bir nüfus ve bütün yönleriyle bu nüfusun özelliklerini sergiliyor.

Almanya'nın asli unsurunu oluşturan Hıristiyanlara karşılık bu yeni Müslüman nüfusa nasıl davranacağı, onun çokkültürlülük olgusuna yaklaşımını da sınamasını sağlayan bir şeydir. Başlarda gelen Türk işçilerinin yapacakları katkıyı yaptıktan sonra göç edip gidecekleri düşüncesiyle toplumun geri kalanıyla bir uyum veya entegrasyonunun çok önemsenmediği biliniyor. Oysa dördüncü kuşağa yaklaşan kalış süresi uzadıkça, nüfusları da artmış ve Müslümanlar giderek Almanya'nın bir gerçeği haline gelmiştir. Müslümanlar Almanya'nın bir gerçeği haline geldikçe Almanya'nın çokkültürlülük imtihanı kızışmış, bu konudaki siyasal model arayışları artmıştır. Başta Müslüman-Türk nüfusunun Almanya'da gettolar oluşturarak yaşaması, nasıl olsa geçici oldukları gerekçesiyle bir sorun oluşturmazken, daha sonra bu nüfusun Alman toplumuna entegre olması, uyum sağlaması istenmeye başlandı. Bu isteğin Müslüman Türk kültüründeki karşılığı veya algısı ise çoğunlukla asimilasyon olmaktadır. Bu konuda uygulanan eğitim politikalarının, Türk çocuklarından okullardan beklenenler, Müslüman aileleri endişelendirmekte bu da Almanya içinde ciddi gerilimlere yol açmaktadır. Bazı sorunların

İslâm'dan kaynaklanabildiği gerçeği karşısında da Almanya hükümeti değişik düzeylerde İslâm ile diyalog süreçlerine önem vermiş, Müslümanlardan bu konuda kendisine bir muhatap çıkarılmasını talep etmiştir. Süreç içinde Müslümanların ve hatta Türk Müslümanlarının Avrupa'daki dağınık durumları bütün Müslümanları temsil edebilecek bir makamın ihdasını mümkün kılmamış. Bu da Almanya'nın İslâm'la diyalogunun önünde ciddi bir engel teşkil etmiş, hatta bu konuda uygulanan ve Müslümanların tepkilerine yol açabilen bir sürü politikanın da mazeretini teşkil etmiştir.

Bugün Almanya'nın yabancı unsurlara karşı uyguladığı entegrasyon politikasının ciddi bir meşruiyet sorunu taşıdığı ve giderek daha fazla taşıyacağını gösteren bir sürü emare var. Bu entegrasyon talebi, yabancı unsurları, sınırları zaten önceden belirlenmiş bir asli nüfusa tek taraflı olarak ayak uydurmaya zorlamak olarak görünüyor. Buna mukabil Almanya'nın bu entegrasyon sürecinde entegre edilecek nüfusun inançlarına duyarlı bir düzenlemenin eşit derecede arayışında olmadığı görülüyor. Bu konunun en kolay görülebildiği mevzular, Müslümanların inançlarıyla ilgili taleplerine Almanya'nın sergilediği tavırlarda görülüyor. Daha önce kurban kesme, Türk çocuklarının din eğitimi esnasında karşılaşılan sorunlar, örneğin orta ve lise çağındaki öğrencilerin kız-erkek karışık olarak bir hafta boyunca okul gezilerinde beraber olmalarına veya zorunlu yüzme derslerine katılmaları konularına karşı Türk ailelerinin tepkileri ve buna Almanların yaklaşımı gibi mevzularda ortaya çıkan bu tartışmaların en önemlisi yakınlarda bir Anayasa Mahkemesi kararıyla iyice kızışan başörtüsü meselesinde odaklanıyor.

Federal Almanya Anayasası, Kasım ayının sonlarında aldığı bir kararla başörtülü öğretmenlerin Alman okullarında görev yapabileceklerine hükmetti. Karar başörtülü bir öğretmenin bu şekilde derslere girmekte ısrar etmesi üzerine uyarılması ve sonunda görevine son verilmesi üzerine Anayasa mahkemesine yaptığı başvuru üzerine alındı. Ancak Almanya'daki ve dünyadaki birçok Müslüman Almanya'daki laikliğin kalitesindeki bu yükselişa dına sevindirdiyse de Anayasa mahkemesinin bu karara yaptığı ilave, Almanya'da işin bununla bitmediğini gösteriyordu. Alınan karar, aslında bu konudaki nihai kararı eyalet yönetimlerine bırakıyordu. Eyaletler isterlerse başörtüsünü yasaklayan bir karar alabileceklerdi. Görünen kadarıyla da Almanya'daki eyaletlerin birçoğunda, özellikle Berlin ve Bavyera eyaletlerinde bu yönde bir eğilim gittikçe kuvvetlenmektedir. Yalnız gerek yasaklama eğilimi, gerekse serbest bırakma eğilimi ağır basan eyaletlerde bu yönde alınacak kararlar tartışmasız geçmiyor. Alman kamuoyunu bir çok bakımdan karıştırmışa benzeyen bu

tartışmalarda ne Almanlar kendi aralarında yeknesak ne de Müslümanlar. Tartışma laikliğin sınırlarının ne olduğuna dair felsefi referanslardan, dinler-arası gizli rekabetin refleks tutumlarına kadar ilginç uzantılara sahip. Olaya bir de Türkiye gibi Müslüman olduğu halde kendi sınırlarında bu yasağı en radikal uçlarına kadar götürmeyi başarmış bir ülkenin vatandaşlarının Almanya topraklarına taşıdığı çok-yönlü kompleksler de karışınca, iş gerçekten de tek bir yaklaşımla ele alınabilmekten hızla uzaklaşıyor.

Tam bu tartışmaların gölgesinde Alman Dışişleri Bakanlığının talimatıyla Goethe Enstitüsü'nün davet ve organizasyonuyla Türkiye'den bir grup aydın ve akademisyenle (Ali Bulaç, Oral Çalışlar, Nevval Sevindi, Mustafa Karaalioğlu, Cemal Uşak, Ömer Özsoy, Nuriye Özsoy, Ali Dere ve İlhami Güler) Özbekistan müftüsünün (Şeyh Muhammed Yusuf) katılımıyla Almanya'ya bir ziyaret gerçekleştirdik. Bu ziyaretimiz esnasında Almanya'da din, laiklik, çokkültürlülük ve demokrasi konularının günümüzde aldığı seyri izlemek mümkün olmuştur. Geziyi düşünen Alman dışişleri bakanlığının, özellikle Türk nüfusunun kendi toplumsal kompozisyonu içinde almaya yüz tuttuğu yerle ilgili inisiyatifi elden kaçırmamak gibi bir endişesi göze çarpıyor. Bu inisiyatif kaybı Almanya'nın yeni dönemde kendine biçtiği yüksek çokkültürlülük kalitesini tutturmakla ilgili ve bu konudaki arayışlarında Türk aydınları ve akademisyenlerini de sorunlara muttali kılmayı, gereğinde onlardan gelebilecek yardım önerilerini önemsiyor. Gezi boyunca bize gösterilen en önemli sorunun Türk nüfusunun uyumsuzluğu, en çok duyduğumuz sözcüğün de entegrasyon olduğunu söyleyebiliriz. Alman kültürel siyasetinin çokkültürlülüğü vurgulama, buna saygı duyma konusunda gösterdiği hassasiyetler, işleri yasalara kadar bağlayan düzenlemeler, doğrusu çok duygulandırıcı. Ancak, bizzat bu çokkültürlülük politikalarının aşırı vurgulanma ihtiyacının kendisinin zamanla çokkültürlülük gerçeğiyle ilgili ciddi bir sorunun bastırılmasına dayandığı ve bu yöndeki uygulamaların zamanla farklı kültürlere karşı bir antipati halesi oluşturabileceği göz ardı ediliyor. Entegrasyon ve çokkültürlülük söylemlerinin birlikte oluşturdukları karışım, sonuçta Almanya'nın hakim kültürüyle tam uyum sağlamayan her kültürel unsurun eğreti durmasını sağlıyor. Hakim yaşam tarzıyla uyum sağlandığı ölçüde zaten sorun yok, ancak iş örneğin Müslüman ailelerin kız çocuklarını yüzme derslerine veya kız-erkek çocuklarının günlerce gece-gündüz beraber geçirdikleri tatil kamplarına gönderilmesi, beden derslerine katılmaları gibi kültürel farkın kendini asıl hissettirdiği yere geldiğinde, Alman makamlarının ilginç bir anlayışsızlıkları baş gösteriyor. Bu durumda

daha ılımlı bir İslâmi anlayıştan, bu yönde cevaz verebilecek Bassam Tibi gibi popüler yorumlardan, medet ummaya başlıyorlar, ancak bu anlayışı temin ettikleri takdirde, bunun sözkonusu kültür içindeki meşruiyet sorununu hesaba katmıyorlar.

Kim ne derse desin, Almanya'daki başörtüsü sorununun mevcut hali bile Avrupa Birliği değerlerinin farklı bir kültüre tahammül sınırını açığa çıkaran ciddi bir imtihan konusudur. Sorunun Türkiye'deki boyutları, bunun Türkiye'de daha da geri bir sınırda olması bu konuda söz söylemeyi tabii ki engellemez, zira Türkiye'nin bu konuda sorun yaratan tutumunun kendisi de zaten Avrupaî değerleri benimseme düzeyiyle alakalıdır. Diğer yandan Avrupa Birliğinin doğasındaki "Birlik" düşüncesinin Türkiye'yi varıp dayandırdığı standartlar ve koşullar dizisinin kendisi üzerinde durduğumuzda, bunun Avrupa'nın geleneğindeki türdeşlik arayışından kaynaklandığını görürüz. Bu da Avrupa'nın hâlâ güçlü bir çokkültürlülük felsefesine sahip olmadığını, bir arada bulunmayı bile belli standartlara bağlamadan düşünemediğini gösteriyor. Esasen çokkültürlülüğü tanıyan bir toplumsal model iddiası büyük bir iddiadır ve bu tabii ki sadece bazı folklorik farkları tanımaya indirgenemez. Çokkültürlülüğün asıl imtihanla karşılaştığı yer farklı dinsel pratikler olsa gerek. Çünkü asıl dinsel anlayışların birbirleriyle bir arada yaşamakla ilgili bir sorunları vardır. Eğer İslâm'la yaşamakla ilgili bazı sorunlar çıkıyorsa bu sorunların önemli bir kısmı İslâm'ın karşısına farklı bir dinin çıkması dolayısıyla oluyor. Yoksa dinlere eşit mesafede bulunma iddiasındaki bir toplumsal yönetimde İslâm ve başka dinleri hiçbir uyum sorunu olmaksızın ve dinlerden herhangi birini kendi inançlarından veya dinsel pratiklerinden taviz vermeye zorlamaksızın bir arada tutabilme maharetini tarih boyunca şu âna kadar Müslümanlardan başka kimse gösterebilmiş değildir. Bugün Avrupa'da Müslümanların kendi dini inançlarından kaynaklanan pratiklerini yaşamayla ilgili bir sorun olduğu kesin. Bu sorunun aşılması yönünde ısrarla Müslümanların Avrupa'ya uyum sağlama imkanları üzerine yoğunlaşan, adına Avrupa İslâm'ı da denilmesinde sakınca bulunmayan arayışlar, Avrupa'nın bir kültürel genişlemeye henüz yeterince hazır olmadığını gösteriyor.

Katolik ve Protestanlar için Laiklik

Gezimiz esnasında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerdeki okulların yanı sıra Katolik ve Protestan kiliseler ile Yahudiliği temsil eden çatı organizasyonları ziyaret ederek yaptığımız görüşmelerde Avrupa Birliği içinde

özelde de Almanya içinde Müslümanların bugünü ve geleceğiyle ilgili ilginç gözlem ve tespitlerde bulunma fırsatımız oldu. Öncelikle Almanya'da laiklik uygulamasının yukarıda da değindiğimiz gibi farkını, Protestan Kiliseler Birliği ile Katolik merkezini ziyaret ederken net bir biçimde görebiliyoruz. Bu kiliseler Almanya'nın her tarafına yayılmış kendi özerk yapılanmalarına sahipler ve devletle bir çatışma içinde olmaktan ziyade devletle bir işbirliği içinde faaliyetlerini sürdürüyorlar. Doğrusu devletle bir çatışma içinde olmalarını gerektiren bir durumları da yok. Her iki mezheb açısından mevcut devlet bunların örgütsel yapılarını sürdürmelerine ve irşat ve örgütlenme faaliyetlerini yürütmelerine izin verdiği sürece, zaten tanrı krallığının bir parçasıdır. Devletin mücadele etmekte olduğu, iş ahlakıyla ilgili sorunlar, aile içi şiddet, uyuşturucu, aile planlaması, toplumsal huzur ve psikolojik rahatsızlıklar gibi hususlarda kiliselerin veya kilise birliğinin görmekte olduğu işlev, devletin rasyonel bir işbirliğine kapalı olmaması sayesinde hem çok verimli hem de görece çok ucuza mal olmakta ve daha kolay sonuç alıcı olabilmektedir. Ayrıca Türk nüfusunun veya iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte Doğu Almanya'dan gelen ve yüksek oranda ateist barındıran nüfusun uyum sorunlarının çözümünde kiliseler aktif olarak görev alabilmektedirler. Türk nüfusuna karşı bir kampanyayı bizzat kilise yürütmüş: "görmezden gelme entegre et" yazılı afişler, kilisenin farklı kültürlere ne kadar toleranslı olabildiğini göstermek üzere gösteriliyor.

Almanya'da kiliselerin gelirleri halkın vergilerinde kilise vergisi adıyla kesilen miktarlarca sağlanıyor. Bir kiliseye kayıtlı olan her kişiden gelir vergisinin % 9'u kilise vergisi olarak ayrılıyor. Kiliseye mensup olmayanlardan bu vergi kesilmez. Bu durumun sonuçlarından birisi, belli bir dine mensup olanların kilise vergisini vermemek için kiliseden kayıtlarını sildirmeleri veya kayıt ettirmemeleri şeklinde oluyor. Kiliseye kayıtlı olmayanların dini durumlarını bilmek neredeyse imkânsız oluyor. Almanya'daki dini hayatın görünümlerine bakıldığında bu durumda olanların oluşturduğu dinsel kompozisyon ya ateizm veya dinsel lakaytlık olarak değerlendirilebilir. Kiliseye devam iki sebepten dolayı gittikçe düşüyor: birincisi nüfusun azalışından dolayı doğum veya nüfus artışı yoluyla kiliseye kayıt yolunun azalmaya yüz tutması, ikincisi ise yukarıda değindiğimiz nedenlerle kiliseye ait olmadığın söyleyenlerin oranındaki artış. Sadece 2000 yılında 188. 000 kişi bu tür bir beyanla ayrılmış. Diğer yandan kiliseye mensup olanların hepsi ayinlere katılma konusunda ayın isteklilikte bulunmuyor. Ayine katılma oranı yüzde 5 ile 10 arasında kalıyor. Noel gibi özel günlerde bu oran artıyor. Kiliseye veya dine karşı kayıtsız

olanların sayısındaki artış sadece kiliseyi değil, devleti bile kaygılandırıyor, çünkü kiliselerle çatışmak veya rekabet etmek yerine işbirliği halinde olmayı başarabilen devlet, bu yolla kendi imkanlarıyla yapamayacağı sosyal kontrol, toplumsal motivasyon gibi toplumsal sermaye unsurlarını temin edebiliyor. Bu durumda olanların sayısındaki artışsa, Avrupa'nın dinsel kültürünün bugünkü durumunda yaşanan ciddi bir krizi açığa vuruyor. Kiliselerden beklenen toplumsal sermaye faydası, Almanya'nın İslâm'la ilgili politikalarında da yer yer kendini göstermektedir. Müslümanların devlet tarafından tanınabilecek bir organizasyona ulaşmalarıyla ilgili devletin beklentisi çoğu kez buna dayanıyor. Bazı Müslüman cemaatlerle devletin diyaloglarına göz atıldığında, kültürel entegrasyon siyasetlerinin arkasındaki Avrupalı habitustan kaynaklanan bazı duyarlılıklar bir yana, Müslümanları ülke içinde daha işlevsel bir unsur kılma çabasının etkisi de büyük. Onun dışında tabii ki, Avrupa'nın şu ana kadar yeterince tecrübeli veya başarılı olmadığı çokkültürlülükle ilgili pratiğin, , bir çeşit pilot kültürel alan olarak görülen Müslüman Türkler vesile kılınarak, tutarlılığı veya verimliliğinin test edilmesi de sözkonusudur. Başörtüsü ile ilgili ortaya çıkan patlak veya eğitim sürecinde Müslüman bir kültüre uyum sağlama konusunda ortaya çıkan sorunlar, bu testlerin sanıldığından daha derinden kaynaklanan tarihsel veya toplumsal köklere takıldığını gösteriyor. Bu konuda özellikle eskiden beri ırkçılığı veya yabancı düşmanlığıyla temayüz eden bölgelerin (örneğin Baviara bölgesinin) uygulamalarının daha belirleyici olmaya yüz tutması bunun en çarpıcı ifadelerinden.

Bununla birlikte Protestan Kiliseler Birliği bizim Almanya'daki Müslüman Türklerle ilgili Alman toplumunun uygulamalarına yönelik eleştirilerimize karşılık olmasa da konuşmalarımızın bir yerinde Türkiye'deki Hıristiyanların durumuna ilişkin dile getirdiği sorunlar, sorunların Türkiye açısından simetrik bile olamadığını bize hatırlattı. Doğrusu Türkiye'deki zaten çok az olan Hıristiyanların varlığından veya dinlerini yaymakla ilgili faaliyetlerinden toplum olarak nasıl bu kadar korkar hale gelmiş olduğumuz bizim çoğu kez unutmaya yüz tuttuğumuz bir ayıbımız. Esasen İslâm'ın tarihsel olarak ciddi bir misyonerlik faaliyetine bile ihtiyaç duymaksızın yayılmaya daha eğilimli bir tabiata sahip olması onun adına kendiliğinden bir özgüvenle daha açık olmayı gerektiriyor. Bu din adına kapanmayı, başka dinlerin ifade yollarının yasaklanmasını savunmak her şeyden önce bu dinin tarihsel istikameti dolayısıyla sahip olduğu habitusları inkar etmek anlamına gelir. Genellikle bu tür kapanmalarınsa bu din adına duyulan bir kaygıdan ziyade daha gayr-ı dinî bir ulusal güvenlik kaygısına dayanıyor olması ise işin karmaşıklığını daha da artırıyor.

Alman Yahudileri: Bavullara bir daha ihtiyaç olacak mı?

Berlin'de ziyaret ettiğimiz Almanya Yahudilik Cemaati Danışmanlık Merkezi de Almanya'daki bütün Yahudileri kucaklayan en üst kuruluş. Almanya'da 16 eyalete merkezleri olan bu kuruluşun toplam 85 cemaatten ve 105 bin üyeden oluşan Yahudilik cemaati üzerinde bir çeşit Yahudilik Vatikanı olma iddiası var. 105 bin üyenin 85 bini Berlin Duvarı'nın yıkılmasından itibaren yani 1989 yılından itibaren Rusya'dan göç edenlerden oluşuyor. Yani 2. Dünya savaşında Nazi uygulamalarının sonucunda Almanya'da sadece 20 bin Yahudi kalmış. Bugünkü Almanya resmi söyleminin veya ideolojisinin oluşumu büyük ölçüde bir yenilgiyle sonuçlanmış olan 2. dünya savaşının sonucunda Almanya'ya dayatılmış şartların ürünüdür. Bu şartlar büyük ölçüde Yahudilerle olan ilişkilerin veya sicilin tamirine dönük olduğu için Yahudilik belki nüfus itibariyle değil, ama Almanya'nın bugünkü kimliğinin oluşumunda çok anahtar bir role sahiptir. Yahudilik sorunu Alman kimliğinin bütün komplekslerinin gizlendiği yeri oluşturuyor desek abartmış olmayız. Bunun popüler düzeydeki şekillenişi, savaş sonrası Almanya hükümetlerine dayatılan ve bir türlü bitmek tükenmek bilmeyen tazminatlara duyulan fakat kolay ifade yolu bulamayan bir hınçta beliriyor. Savaş esnasında Yahudilere ait herhangi bir hakkı gaspıyla ilgili gün yok ki bir dava açılıyor olmasın ve bu davaların sonucunda hükümetin kendisi ağır tazminatlara mahkûm edilmesin. Bütün bu tazminatlar artık nüfus yapısı tamamen değişmiş olan Alman halkına dayatılıyor. Birbirine emsal oluşturan davaların biri kaybolunca müteselsil olarak görünenden çok daha ağır sonuçlara yol açıyor. Bu da Alman halkında Yahudi nüfusuna karşı yeni bir öfke ve hıncın beslenmesine yol açıyor. Diğer yandan Yahudilikle ilgili geçmişindeki savunamadığı sicilinden dolayı Almanya'nı İsrail'in Orta Doğu'daki hiçbir uygulamasına içinden geldiği gibi muhalefet edemediğinden söz ediliyor. Yahudi olmayan Hümanist Almanlar bunun normal olduğu, bir millet olarak geçmişlerindeki bu utanılası ayıptan dolayı bunu hak ettiklerini düşünürken, Yahudilere yönelik artan antipatinin İsrail'in Orta Doğu'daki politikalarına seyirci kalınmasını içlerine sindiremeyen hatırı sayılır bir Alman kamuoyunun varlığından söz edilebilir. Her hâlükârda Yahudilerle ilişkiler Almanya'nın dış politikasının en önemli yumuşak karnını oluşturuyor.

Almanya'da yaşayan Yahudiler açısından ise bütün bu durumların başka bir görünümü var. Almanya'nın savaştan sonra bile hâlâ normalleşmemiş olduğunu düşünüyorlar, o yüzden Almanya'da savaş öncesi bir duruma

dönüşle ilgili kaygıları tamamen giderilmiş değil. Ziyaret ettiğimiz merkezin başkanı, Yahudilerin tarih boyunca Avrupa'daki yerleşim durumlarını "sürekli hazırlanmış bavullarımızın üzerinde oturuyoruz" şeklinde ifade edişlerine atıfta bulunuyor. Savaştan sonra bavullar uzun süre hazır tutuldu ama dolaba dolu olarak konuldu. Şimdi ise bavullar boşaltılmış durumda ama yine de bu her türlü kaygının giderilmiş olduğu anlamına gelmiyor.

Alman Yahudilerinin İsrail ile olan ilişkileri dünyanın birçok yerindeki Yahudilerinkinden çok farklı değil. İsrail politikalarına karşı çok nadir eleştirel bir yaklaşım geliştirilebilirken, Yahudilerin bulundukları, vatandaşı oldukları ülkeye mi yoksa İsrail'e mi kendilerini daha yakın veya sadık hissettikleri sorusuna cevapları uzun ve epeyce şerhli olsa da İsrail'in bir önceliğe sahip olduğunu gizlemiyorlar.

Almanya'daki Yahudilerin Türklere karşı zaman zaman oluşan yabancı düşmanlığı veya antipatiye karşı daha empatik durmaları beklenebilir. Özellikle din eğitimi ve resmi kurumlardaki başörtüsü konusunda Müslümanların durumunu değerlendiren merkezin başkanı, bu yönde şu ana kadar kendilerinden Türklere bir destek gelmemiş olmasına ilginç bir mazeret ileri sürüyor. Başkana göre Almanya'da Yahudilerin bir grubu desteklediğinin bilinmesi Yahudilerin zaten antipatik konumlarından dolayı o gruba bir fayda değil aksine zarar verir. Müslümanlara verecekleri en büyük destek bu yüzden, sorunları karşısında suskun kalmaktır.

Yukarıda değindiğimiz gibi genelde Avrupa'da özelde de Almanya'da laiklik bir hayat tarzı olarak gelişirken, her aşamada kiliselerle veya kiliselere mensup dindar insanların gündelik hayatlarında dinlerinin gerekleriyle çatışmayacak bir standart geliştirmeyi gözetmiş. Oysa bu standart bir Müslümanın gündelik hayatına da uyum içinde olmayı hiç gözetmemiş. Müslümanların laiklik uygulamalarının çoğuyla bir gerilim içinde olmalarının temel sebeplerinden biri budur. Ne Türkiye'de ne de Avrupa ülkelerinde laiklik bir Müslümanın gündelik hayatını diniyle uyum içinde yaşamasını gözetmiş değil. Aksine laiklik kendisi bizzat dinin alanına girecek kendi ritüelleri, itikatları ve inançları olan bir yaşam tarzı olarak bir dinsel barışı değil çatışmayı davet ediyor. Almanya'da bir Müslümanın gündelik hayatında karşılaşabildiği, başörtüsü gibi sorunlara benzer sorunlarla Yahudiler karşılaşıyor mu? Müslümanların bu konudaki sorunlarıyla bir tecrübe veya sorun ortaklığı hissediyorlar mı? Merkezin başkanı aslında bu konuda Müslümanlarınkine benzer sorunlarla karşılaştıklarını ve bu tür sorunlar Müslümanların başına geldiğinde dolaylı olarak kendilerinin de etkilendiklerini örnek göstererek, başkalarının sorununa

lakayt kalmanın bedelinin çok ağır olabileceğini anlattı. Müslümanların kurban kesimiyle ilgili tartışmalar, örneğin, Yahudileri de çok yakından ilgilendirmiş, çünkü Yahudiler için helal et kavramı neredeyse Müslümanlarınkinden daha katı kurallara sahiptir ve Müslümanlara yönelik bu konudaki herhangi bir kısıtlama kendilerini çok daha fazla ilgilendirecektir. Sünnet konusu ve bu gibi konulardan dolayı Alman Yahudileri Müslümanlarla çok ortak sorunlara sahip olduklarını hissetmişler. Daha önemlisi 11 Eylül sonrasının da ortaya çıkardığı yeni konjonktürde Müslümanlar hakkında üretilen yeni komplo söylemleri Yahudileri "bu sefer sıra galiba Müslümanlarda" diye düşündürtmüş. Samimi bir anda Yahudilerin temsilcisi tam da bu durumun hem Yahudiler için hem de aslında diğer dinler için önemli bir imtihan vesilesi olduğunu söyledi. Başörtüsünün yasaklanmasına karşı Yahudilerin sergiledikleri tutum da aslında bu imtihanın bir parçası gibi görünüyor. Ancak görünen kadarıyla bu konudaki kısıtlamaların bir kısmından Yahudilerin veya Avrupa dinlerinin kendilerini bir şekilde ya muaf saydırmaları veya kendilerinin bazı konularda ısrardan vazgeçmeleri halinde Müslümanların bu konudaki sorunlarının çözümünde ciddi bir destek beklenmiyor.

Yahudilerin din eğitimiyle ilgili de ciddi bir sorunları olmuyor. Bir sebebi, Müslümanlarınkinden daha az nüfusları dolayısıyla çok daha az öğrencileri var. Bunlar da Yahudilerin yoğun oldukları bölgelerde kurulu bulunan kendi özel eğitim kurumlarında ya bir Rabbi veya iyi yetişmiş bir Yahudi öğretmen tarafından eğitiliyorlar.

Yahudiler, özellikle Almanya için nüfusları az olsa bile hâlâ çok önemli olmaya devam ediyor. Almanya'nın özellikle çokkültürlülük, anti-semitizm, laiklik gibi konularda bugünkü nabzını ele veren önemli bir toplumsal damarı oluşturmaya devam ediyorlar.

(Devam edecek)